

مواد مخدر و اعتیاد به آن

انواع، سبب شناسی و پیشگیری

مولف: کورش محمدی

با مقدمه دکتر رضا اسماعیلی

اعتیاد و مبارزه با آن برداشته شده است. امید است در آینده پژوهشگر ارجمند زوایای پنهان و ناپیدای این پدیده پیچیده را ترسیم نماید. سهم ارزشمند مؤلف جهت ارتقا دانش مربوط به اعتیاد و ارائه راه‌حل‌های کاربردی را باید پاس داشت و به ایشان فرصت داد تا در آینده گام‌های بنیادی‌تری در این زمینه بردارد. بدون شک فعالیت‌های علمی به مانند مسابقات دو امدادی می‌باشد که هر دوندۀ مسیر معینی را دویده و نشان مربوطه را به دیگران می‌سپارد که دیگران هم در این مسیر، دویدن را تجربه نمایند. تجربه موفق وقتی امکان‌پذیر خواهد بود که همه در این مسیر با هم بدویم و نکته مهم‌تر از انتخاب مسیر درست، درست دویدن در ریل‌های تعیین‌شده است، در چنین صورتی شاهد آن خواهیم بود که معضل اعتیاد به تدریج از جامعه بشری رخت بریندد. انشالله در آینده چنین خواهد شد و فرزندان ما شاهد شکل‌گیری جامعه‌ای پاک‌تر و انسانی‌تر خواهند بود.

با آروزی توفیق

دکتر رضا اسماعیلی

شهریور ۱۳۸۷

مقدمه

اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر در حال حاضر یکی از معضلات مهم جهانی، منطقه‌ای، ملی و حتی محلی است به طوری که کشورها و سازمان‌های بین‌المللی مختلف و جوامع گوناگون با آن مواجه می‌باشند. این معضل برای جامعه ایران ویژه است. دلیل خاص بودن این موضوع از آن جهت است که ایران در همسایگی عمده‌ترین تولیدکننده مواد مخدر جهان قرار دارد و به‌عنوان دالان و پل انتقال مواد مخدر به اروپا شناخته می‌شود. در مسیر انتقال مواد مخدر، اقشار مختلف مردم جامعه ایران در معرض این بلای شوم قرار دارند. گرچه ایران در مصرف و فروش مواد مخدر در نیم قرن پیش یکی از تولیدکنندگان جهانی بوده است. به طوری که برای جلوگیری از عرضه مواد مخدر، مدت زمانی محدود تحت کنترل سازمان‌های بین‌المللی بوده و در حال حاضر جامعه ایران به شدت تحت تأثیر معضل مواد مخدر می‌باشد.

چندین هزار از سربازان میهن اسلامی در مصاف با قاچاقچیان جان خود را از دست داده‌اند. به‌علاوه در دهه‌های اخیر تعداد مصرف‌کنندگان مواد مخدر اعم از دائمی و تفننی مدام در حال افزایش بوده است. بیش از نیمی از زندانیان کشور در ارتباط با مواد مخدر در ندامتگاه‌ها به‌سر می‌برند. ساختار خانواده ایرانی به دلیل مصرف مواد مخدر مردان دچار تزلزل گردیده و نرخ طلاق در دهه‌های اخیر سیر صعودی داشته است. رها شدن زنان از همسران معتاد خود معضلات جدیدی را به ارمغان آورده است.

تبعات اقتصادی مواد مخدر و مصرف آن همچنان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل

اتلاف سرمایه و منابع و نیز عوامل مؤثر در بهره‌وری پایین اقتصادی قابل ملاحظه است. گرچه مواد مخدر در اقتصاد بین‌الملل پس از نفت، گاز و تجارت اسلحه سومین سهم بازار پولی را در جهان به خود اختصاص داده است، این امر موجب گردیده که اقتصاد بین‌الملل و داخل، کسب سودهای ناشی از تجارت کثیف و پولشویی را به‌عنوان مشکل جدی در عرصه اقتصاد در پیش رو داشته باشد.

در مجموع باید به این نکته اذعان کنیم که افزایش سوءمصرف مواد مخدر یکی از مهم‌ترین معضلات جامعه بشری است که انسان در عصر نانو تکنولوژی و عصر اطلاعات و ارتباطات با آن مواجه شده است. پرداختن به این مسأله مستلزم فراهم ساختن شرایط مناسب جهت شناخت معضل و اتخاذ راه‌حل‌های کاربردی در سطوح مختلف است.

اعتیادپژوهی از جمله رشته‌هایی است که می‌تواند به‌عنوان یک فعالیت بین رشته‌ای، مورد علاقه پزشکان، روان‌شناسان، متخصصان خانواده، جامعه‌شناسان، اقتصاددانان، علمای حوزه سیاست، فقهای دینی و برنامه‌ریزان نظام دانشگاهی قرار گیرد. به لحاظ علمی خوشبختانه این مهم در جامعه ایران و با راه‌اندازی رشته آسیب‌شناسی اجتماعی پیشگیری از اعتیاد در دانشگاه علمی- کاربردی شکل گرفته است. امید آن است که به همت مسؤولان این مهم روند تکاملی خود را طی نموده و به‌عنوان یک تجربه موفق دانشگاهی در دنیای علم مسیر خود را باز یابد.

پدیده اعتیاد پدیده‌ای نیست که از روند ثابت و یکسانی برخوردار باشد. جامعه کنونی به‌شدت در معرض تغییر الگوهای مصرف از مواد مخدر طبیعی به مواد مخدر مصنوعی قرار دارد. گسترش و تولید انواع مخدر و تولید انواع مواد در لابراتوارها موجب شده که ما با پدیده پیچیده‌تری مواجه باشیم که مدام در حال تغییر است.

گونه‌شناسی مواد مخدر در جنبه‌های مختلف از جمله موضوعات مهم علمی است که می‌تواند توسط آسیب‌شناسان و مأموران مبارزه با مواد مخدر مورد توجه دقیق‌تر قرار گیرد.

گروه‌بندی مصرف‌کنندگان مواد مخدر نیز از جمله مباحثی است که آسیب‌شناسان باید با نگاهی نو آن را شناسایی کرده و شناخت درستی از آن را به مسؤولان مبارزه با اعتیاد ارائه کنند. متأسفانه در دهه‌های اخیر، دامنه‌ی مصرف مواد مخدر از گروه سنی کهنسال به میانسال و به گروه جوانان تغییر پیدا کرده است. این موضوع بر پیچیدگی مبارزه با

مواد مخدر می‌افزاید. ابتلا افشار مختلف اجتماعی و تغییر پایگاه اجتماعی- اقتصادی مصرف‌کنندگان مواد مخدر و عمومی شدن این پدیده از جمله مباحث مهم جامعه مصرف‌کننده می‌باشد.

از دیگر مباحث مهم، اتیولوژی اعتیاد می‌باشد. چه عوامل و متغیرهایی موجب می‌شوند که برخی از اعضای جامعه در معرض این مشکل قرار گیرند. ضریب دسترسی به مواد مخدر تا حدود زیادی برای همه افشار یکسان است اما در این میان افراد و گروه‌های مختلف به یک نسبت به مصرف مواد مخدر روی خوش نشان نمی‌دهند. یافتن علل اعتیاد موجب شده است رویکردهای متعددی در حوزه سبب‌شناسی شکل گیرد. روان‌شناسان از دیدگاه خود و با تأکید بر ویژگی‌های روانی و شخصیتی افراد در صدد تبیین این پدیده بوده‌اند و جامعه‌شناسان به لحاظ ساختارهای نامناسب اجتماعی و عملکرد نامطلوب نهادها و سازمان‌های اجتماعی مسأله را مورد ملاحظه قرار داده‌اند. اقتصاددانان نیز با تحلیل اقتصادی، شبکه تولید و توزیع و مصرف مواد مخدر آن را مورد بررسی قرار داده‌اند، گردش مالی و بازگشت سرمایه‌گذاری و بازار مصرف مواد مخدر از جمله موضوعات کلیدی حوزه اقتصاد مواد مخدر می‌باشد.

حقوقدانان با تعمق در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های حقوقی در صدد یافتن فراز و نشیب پدیده اعتیاد برآمده‌اند، رویکرد آن‌ها رویکرد قانون‌مدارانه است. علمای سیاست مسأله اعتیاد و تأثیرات آن در نظام سیاسی و کارکردهای مواد مخدر در نظام ارتباطات بین‌الملل را دستور کار خود قرار داده‌اند.

نقش سیاست‌های استعماری و حذف نیروهای جوان از مدیریت آینده و کاهش توان نظامی از جمله رویکردهای قابل ملاحظه در این مسیر می‌باشد.

رویکردهای انتظامی بر نقش عوامل کنترل‌کننده تأکید کرده و شدت این مسأله را در کارآمدی نهادهای رسمی کنترل جستجو می‌کنند. فرهنگ‌شناسان با محور قرار دادن فرهنگ و نظام ارزشی و نگرش‌های مردم نسبت به مواد مخدر تلاش داشته‌اند تا جایگاه این پدیده‌ها را در ذهنیت‌های جمعی توصیف و تشریح نمایند. متخصصان پزشکی از منظر کارکردی، تأثیرات مواد مخدر بر دستگاه‌های مختلف بدن را مورد بررسی قرار می‌دهند. فقها با مبنا قرار دادن موازین شرعی و اسلامی، درصد ارائه ادله محکم جهت استنباط حکم فقهی مبنی بر مشخص کردن وضعیت مؤمنان در مصرف یا عدم مصرف این مواد برآمده‌اند.

در بحث سبب‌شناسی باید دو نکته را از یکدیگر تفکیک کرد، نکته اول این که نباید زمینه‌ها و بسترها را با متغیرهای تأثیرگذار، یکسان پنداشت، به‌عنوان مثال برخی از اندیشمندان و کارشناسان، بیکاری و فقر را علت اعتیاد دانسته‌اند در صورتی که همه فقرا و بیکاران مواد مخدر مصرف نمی‌کنند. کدام یک از بیکاران و فقرا به سمت مصرف مواد مخدر می‌آورند؟ پاسخ این سؤال را باید در علل‌یابی و به شیوه عملی جستجو کرد. اشتباه فاحش آن‌جاست که جای زمینه‌ها و علل موجود را در نظام سبب‌شناسی، معادل و هم‌ارز تلقی کنیم. پیچیدگی پدیده اعتیاد و مواد مخدر به گونه‌ای است که می‌توان آن را به کوه یخی تشبیه کرد که قسمت جزئی آن مشخص بوده و قسمت اعظم آن در زیر آب قرار دارد. به همین دلیل رویکردهای تک رشته‌ای و نگاه‌های یک‌سونگر کارساز نبوده و مطالعه علمی این پدیده و علل آن، مستلزم انجام مطالعات بین‌رشته‌ای و عمیق می‌باشد.

از دیگر موضوعات مهم در پدیده اعتیاد، شناخت تأثیرات و پیامدهای این معضل در ابعاد روانی، جسمی، خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی و دفاعی است که می‌تواند مورد توجه صاحب‌نظران رشته‌های مختلف قرار گیرد.

در حیطه عمل و واقعیت‌های زندگی یافتن راه‌حل‌های عملی جهت مبارزه با این معضل یا کاهش شدت آن، سازماندهی و مدیریت پدیده اعتیاد از جمله موضوعاتی است که می‌توان مورد توجه حرفه‌ای قرار گیرد. ابهام در سیاست‌های مبارزه با اعتیاد و اولویت‌بخشی به این سیاست‌ها از جمله حلقه‌های مفقوده‌ای است که موجب شده مسأله اعتیاد در جامعه ما، حالت مزمن پیدا کند. سیاست‌های مبارزه با اعتیاد در صورتی که قالب برنامه را پیدا نکنند در حد همان آرمان‌ها و آرزوها باقی خواهند ماند. طراحی برنامه‌های راهبردی با نگاه جامع‌گرا و تدوین برنامه استراتژیک معضل اعتیاد از جمله ضرورت‌های جامعه امروز ماست که فقدان آن خسارت‌ها را افزایش داده و زخم‌ها را عمیق‌تر خواهد ساخت.

طراحی برنامه‌های بلندمدت، میان‌مدت، کوتاه‌مدت و اجرایی از ضروریات مبارزه با پدیده پیچیده‌ای چون اعتیاد است. بسیج تمامی منابع انسانی، مالی و اجرایی این نتیجه به ارمغان خواهد داشت که پدیده اعتیاد از حالت مسأله اجتماعی خارج شده و حداکثر مشکل گروه‌های خاص تقلیل یابد.

در فرآیند مبارزه، حلقه تولید و گروه‌های انتقال‌دهنده (قاچاقچیان) و شرایط عبور و

فرآیند انتقال کالاها و تکنیک‌های رو به رشد را نباید از نظر دور داشت و نکته آخر این که در صورت ناکارآمدی تمامی راه‌حل‌ها، باید پیشگیری را اولویت بخشید و با متمرکز کردن تمام توان، جامعه را از خطرات آگاه ساخت و با اعمال روش‌های مؤثر، تنفر و بی‌زاری از اعتیاد را نزد اقشار مختلف مردم تقویت کرد.

پیشگیری در وهله نخست مستلزم ارتقاء فرهنگ جامعه نسبت به مواد مخدر است و راهبرد اصلی ارتقاء فرهنگی، آموزشی می‌باشد.

شیوه مؤثر و مطلوب آموزشی، تعیین محتوا و مواد آموزشی، شیوه و چگونگی آموزش و ابزارهای آموزشی برای پیشگیری از مصرف مواد، از جمله موضوعاتی هستند که با استفاده از یافته‌های حوزه علوم تربیتی می‌توان گام‌های مؤثری در این زمینه برداشت. نقش رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بالاخص تلویزیون، رادیو و مطبوعات در این زمینه حائز اهمیت است. رسانه‌های سنتی در جامعه ایران، برگزاری جلسات و نشست‌ها و گردهمایی‌های متعدد و منابع و مساجد از جمله ابزارهای کارآمدی هستند که از آن‌ها در مبارزه با مواد مخدر به اندازه مطلوب بهره‌بردای نشده است.

به نظر می‌رسد جامعه ما در شرایطی است که مسؤولان رسمی و بخش‌های مختلف اجتماعی باید از راهبردهای توأمان استفاده نمایند. بازنگری در قوانین مبارزه با مواد مخدر و حل تناقض بیمار بودن معتاد و مجرم بودن آن از جمله اموری است که باید آن را مرتفع نمود، اتخاذ سیاست‌های سختگیرانه نسبت به تولیدکنندگان و انتقال‌دهندگان و قاچاقچیان مواد مخدر و اعمال سیاست‌های درمان‌گرایانه با معتادان و سیاست‌های پیشگیرانه در جامعه‌ی در معرض اعتیاد، می‌تواند ضریب موفقیت برنامه مبارزه با اعتیاد را افزایش دهد. شرط توفیق سیاست‌های مذکور داشتن برنامه جامع مبارزه و پیشگیری از مواد مخدر و اعمال مدیریت کارآمد اجرایی می‌باشد. در غیر این صورت ما همچنان شاهد این مسأله خواهیم بود که فرزندان امروز، نسل‌های آتی در زمره مصرف‌کنندگان احتمالی مواد افیونی باشند.

هر یک از ما در حد خویش این رسالت را به عهده داریم که با هدف افزایش سلامت اجتماعی و داشتن محیطی پر از سرور و نشاط در این مسیر گام برداریم. مؤلف کتاب که خود جزو اولین دانش‌آموختگان آسیب‌شناسی اجتماعی، پیشگیری از اعتیاد می‌باشد با استفاده از دانش خوب و تجارب وسیع خود در این مسیر قدم نهاده است. کوشش‌های آقای کورش محمدی را باید جزو گام‌های اساسی پنداشت که در بحث سبب‌شناسی

اعتیاد و مبارزه با آن برداشته شده است. امید است در آینده پژوهشگر ارجمند زوایای پنهان و ناپیدای این پدیده پیچیده را ترسیم نماید. سهم ارزشمند مؤلف جهت ارتقا دانش مربوط به اعتیاد و ارائه راه‌حل‌های کاربردی را باید پاس داشت و به ایشان فرصت داد تا در آینده گام‌های بنیادی‌تری در این زمینه بردارد. بدون شک فعالیت‌های علمی به مانند مسابقات دو امدادی می‌باشد که هر دوندۀ مسیر معینی را دویده و نشان مربوطه را به دیگران می‌سپارد که دیگران هم در این مسیر، دویدن را تجربه نمایند. تجربه موفق وقتی امکان‌پذیر خواهد بود که همه در این مسیر با هم بدویم و نکته مهم‌تر از انتخاب مسیر درست، درست دویدن در ریل‌های تعیین‌شده است، در چنین صورتی شاهد آن خواهیم بود که معضل اعتیاد به تدریج از جامعه بشری رخت بریندد. انشالله در آینده چنین خواهد شد و فرزندان ما شاهد شکل‌گیری جامعه‌ای پاک‌تر و انسانی‌تر خواهند بود.

با آروزی توفیق

دکتر رضا اسماعیلی

شهریور ۱۳۸۷